

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

*Морозова Л. П., доктор філософських наук, професор
Вінницький державний аграрний університет*

Solution of the problem of formation of moral orientations of youth at present stage of the Ukrainian society development requires consideration of all social factors, problems of their dynamics, mechanisms of their influence on values formation of youth.

Неможливо в'яяснити зміст духовних орієнтацій молоді без ґрунтового аналізу тих чинників, які відіграють вирішальну роль у визначенні динаміки процесу їх формування. Такими чинниками безумовно є ті соціальні умови, в яких здійснюється становлення молоді.

Практичні потреби сьогодення у вирішенні проблеми кореляції духовних орієнтацій молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства вимагають ґрунтовнішого розгляду всіх соціальних чинників, динаміки та проблем їх розвитку, особливостей та механізму їх впливу на ціннісні установки молоді. Лише в такому разі буде можливо правильно прогнозувати хід процесу розвитку духовності молоді, виявити шляхи і методи духовного оздоровлення молоді, яка б за своїми світоглядними соціально-духовними ціннісними орієнтирами відповідала потребам відродження українського суспільства, нації, її духовності, менталітету тощо. І робити це необхідно на основі найвищих принципів розвитку сучасного цивілізованого людства.

Під соціальними умовами формування духовної орієнтації молоді слід розуміти комплекс об'єктивних умов її життя: сім'ю, в якій народилась та живе молода людина, її соціальний стан, рівень освіти, входження через сім'ю або самостійно до соціальної групи чи класу. Важливою соціальною ознакою є також національна приналежність. В самому широкому плані соціальним чинником формування молоді є все суспільне життя, в якому вона живе і діє. При цьому на макрорівні вирішальну роль відіграють такі його якості, як рівень і особливості соціально-економічного, політичного та духовного розвитку суспільства, духовні традиції, менталітет народу [4, 645].

На духовні установки молоді значною мірою впливає мікросередовище. Здебільшого молода людина формується під впливом різних соціальних чинників. Об'єктивні умови, в які, незалежно від себе вона потрапляє, народжують у неї ті чи інші потреби та інтереси, що усвідомлюються і утворюють мотиви діяльності. Часто кажуть, що у здоровому суспільстві з'являються здорові соціальні інтереси. Очевидно, що, виростаючи в цивілізованому середовищі, молодь проявлятиме інтерес до знань, до ефективної, корисної для суспільства праці, до засвоєння загальнолюдських і національних цінностей. Далі такий інтерес стає мотивом діяльності молодих людей у засвоєнні зазначених цінностей. Потреби виступають як основний мотив, стимулюють молоду людину до діяльності, направленої на задоволення тих чи інших потреб і інтересів [2, 24].

Аналізуючи суть індивіда (людини), соціологи констатують притаманність йому двох видів потреб: біологічних і соціальних. Останні класифікуються залежно від рівня засвоєння індивідом соціальних форм діяльності в їх історично складених ієрархічних компонентах. Тут можна виділити потреби економічні, соціальні, політичні, духовні, а також потреби у зв'язку з включенням індивіда в сім'ю, вуз, організацію, суспільство в цілому [2, 36].

В міру становлення молодої людини поступово розширюються межі її активності, що має своїм наслідком: з одного боку – соціалізацію, тобто засвоєння нею елементів культури, соціальних норм і цінностей, а з другого – виділення свого «Я» як самостійну одиницю (з чим пов'язано посилення її ролі як суб'єкта суспільної діяльності).

Усвідомлення і засвоєння духовних цінностей складають найвищий рівень потреб людини. Ціннісні орієнтації формують засади діяльності молоді, і це обумовлює спрямованість її суспільної поведінки. Духовні цінності, до яких прагне молодь: воля, істина, любов і інші, мають в громадському і в особистому житті досить реальну мотиваційну силу.

Даючи загальну оцінку механізму, який характеризує зв'язок соціальних умов і духовної орієнтації молоді, необхідно зазначити й те, що, визнаючи велику роль соціальних умов у формуванні духовності особистості, треба визнати і зворотний зв'язок в цьому механізмі: молода людина, соціалізуючись, оволодіває відповідними духовними цінностями, стає все більш значним, впливовим суб'єктом суспільного життя [3, 12].

Молодь, саме завдяки своїй соціально-психологічній специфіці (незакомлексованість старими догмами, ідеями, схильність до творчості, до активних дій, притаманність перспективи, здібність сприймати нові, більш прогресивні цінності і т.п.) особливо в умовах корінного оновлення суспільства може і повинна відіграти важливу роль в перебудові соціальних відносин, в духовній переорієнтації всього суспільства. Проаналізуємо соціальні умови сучасного українського суспільства і основні проблеми їх впливу на формування духовності. Виходячи з того, що соціальні умови створюється системою економічних, соціальних, політичних і духовних чинників, розглянемо специфіку їх дії на формування духовних орієнтацій сучасної української молоді.

Відомо, що сучасні соціальні відносини в Україні можна оцінити як перехідні. Головною ознакою цього переходу є: роздержавлення значної частини власності, її розподілу і перехід до змішаної системи власності.

Досвід ринкових відносин показав, що вони значно краще стимулюють молодь до ініціативи, творчості, діяльності. В повній мірі доведено, що праця в умовах становлення ринкових відносин стає більш ефективною, результативною. Це забезпечує ріст матеріальних і духовних цінностей суспільства [5, 45-53].

Аналізуючи основні документи, які прийняті за останні роки в Україні з проблем молодіжної політики, ми бачимо, що відповідна перспектива для створення соціально-економічних умов духовного розвитку молоді є. Так, в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» записано, що держава гарантує працездатній молоді нарівні з іншими громадянами право на працю, але в сьогоденні це не виконується [96, 44]. Всім відомо, як важливо, щоб молода людина на початку свого самостійного життя мала роботу, а це - можливість для забезпечення своїх матеріальних та духовних потреб. Суспільна практика всього цивілізованого світу показує, що в умовах безробіття молодь дуже часто стає на хибний шлях в своїх підходах до життя. Багато ж молодих безробітних в умовах бездіяльності, розпачу стають на шлях злочинства, пияцтва, наркоманії, проституції тощо.

Духовний розвиток молоді в перехідний період формується дуже повільно, з певними труднощами і недоліками. Не всі закони про захист молоді виконуються на ділі. Слід зазначити, що в умовах

трансформаційного періоду в Україні, як показує статистика, випадків порушення законів, пов'язаних з реалізацією нездорового інтересу до наживи, легкого життя будь-якою ціною, збільшується.

Тому держава та суспільство повинні поставити під суворий контроль перехід економіки до нових відносин. Тут головне – не повинен порушуватись принцип соціальної справедливості. Молодь, не одержавши певної підтримки від держави, повинна на основі цього принципу брати участь у підприємницькій діяльності. Всякі відходи від цього принципу згубно діють на духовний світ молодої людини. Особливо шкідливо для молоді є те, що в її свідомості відкладається, або й закріплюється віра в те, що гроші найдорожче всього, що їх можна придбати і незаконним шляхом. В них притупляються, або зовсім зникають такі духовні цінності, як національна гідність, любов та повага до ближнього, честь, совість та ін. [5, 145].

На основі економічних умов в суспільстві складаються соціальні умови (соціально-побутового благополуччя молоді, стан соціальних відносин), які обумовлюють духовні якості молоді. Уже давно підмічено, що від якості задоволення людей житлом, продовольством, різними товарами першого вжитку, а також від стану системи охорони здоров'я та ін. безпосередньо залежить настрій, духовний стан людей. Особливо ці чинники важливі зараз, коли в центрі соціальної політики є людина, забезпечення їй гідних умов життя і праці.

Відомо також, що в сучасних цивілізованих суспільствах, які досягли найбільш вражаючих результатів в розбудові державного і суспільного життя, особливої уваги заслуговують такі суспільні цінності та традиції, як: повага до іншої людини, до держави, національна гідність, патріотизм. Важливою рисою міцного суспільства є міцна сім'я, міцна держава, суспільний оптимізм. Важливо, коли в суспільстві пріоритетні у відносинах людей такі етичні норми, як чесність, порядність, гуманність, взаємодопомога. Загалом такий стан суспільних відносин і впливає більшою мірою на молодь, формує у неї здоровий духовний настрій.

Реальна картина рівня суспільного життя сьогодення в Україні бажає кращого. Безумовно, в неї є хороші історичні і культурні традиції, є непогані програми соціального розвитку молоді, є уже деякі здобутки у вдосконаленні соціальних відносин, але поки що в цілому, в умовах кризи економіки, перехідного стану суспільства від старого

тоталітарного режиму до нових відносин, Україна переживає ряд негативних явищ. На нашу думку, правдиву оцінку цих явищ в соціальній сфері українського життя дали автори «Програми комплексної соціально-економічної реформи». Вони вважають, що сучасному українському суспільству характерна: «Передусім слабкість моральної і правової ціннісно-нормативної системи. Соціальна анемія характерна для періодів кризи, але розмір її розповсюдження у сполученні з іншими соціальними хворобами (агресивністю, цинізмом та апатією) складає реальну загрозу для усіх сфер життя українського суспільства. Блискавичність суспільних змін призвела до руйнування традицій між поколіннями, натомість породивши відчуженість між батьками та дітьми, учнями та вчителями. Все це призводить до деградації процесу соціалізації молоді.

Більш того, унікальність сучасної соціальної сфери українського суспільства полягає в тому, що суспільної реабілітації потребує не лише молодь, а й старше покоління людей, яке абсолютно неготове до нової поведінки в жорстких умовах «дикого капіталізму» [6, 14].

Одне з головних завдань перебудови соціальних відносин це - виховання в молоді патріотизму, поваги до національних цінностей українського народу, розуміння їх пріоритету в рамках української держави. У вирішенні цього завдання проблем особливо багато. Тут необхідно враховувати і історичні, і регіональні, і ідеологічні чинники, які реально є і діють на формування світогляду молоді. Від вирішення цього питання залежатиме, яких громадян матиме Україна в майбутньому, чи зможуть вони більш успішно повести справу розбудови українського суспільства вперед.

Навіть короткий аналіз соціальних умов і їх впливу на духовні орієнтації молоді вказує на велике значення розглянутих соціальних чинників (якість задоволення матеріально-побутових запитів молоді, якість соціальних відносин на рівні сім'ї, соціальної групи, нації, суспільства в цілому та ін.) для забезпечення необхідної для суспільства духовно-ціннісної спрямованості молоді. Зробивши висновки із проведеного аналізу соціальних умов і їх дії на духовність молоді можна дати пропозиції щодо формування духовних цінностей молоді. Для цього важливо прийняти і суворо дотримуватись комплексу конкретних законів про соціальний розвиток молоді і заходів по їх реалізації. Забезпечити безпосередньо участь молоді у формуванні та

реалізації політики та програм, що стосуються суспільства в цілому, а, особливо, молоді. Забезпечити суспільну та державну підтримку сім'ї, єдність їх зусиль, а також всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, установ та громадян у справі соціального становлення молоді в інтересах її духовного розвитку. Необхідно систематично і всіма засобами здійснювати виховання молоді в дусі поваги до загальнолюдських і кращих національних традицій, прищеплювати їй повагу до української культури, до краси української мови, до культурних традицій [1, 112].

Характер і напрямки духовних орієнтацій молоді обумовлюють політика, політичне життя, політична свідомість, політичні погляди і ціннісні орієнтації. Сучасна атмосфера в українському суспільстві, благородна мета відновлення держави, духовної культури українського народу сприяють активізації політичної діяльності значної частини молодих людей. Відомо багато прикладів організованої участі молоді в політиці, але поряд з активною частиною є значна частина пасивної молоді, які не мають політичного світогляду тому дуже часто піддаються впливу різних політичних партій.

Держава повинна створити і примусити працювати продуману систему політичного виховання молоді. Дуже важливо визначити вірні орієнтири такого виховання, а сьогодні є всі підстави і головні чинники для створення системи виховання політичної культури молоді. Це, перш за все, всі ланки державного апарату, це потужні засоби масової інформації, такі державні структури, як армія, міліція, суд, прокуратура, система освіти і ін. Всі ці чинники можуть і повинні служити інтересам виховання і перевиховання молоді, формувати у неї громадянський, державний, політичний світогляд.

Таким чином, якщо узагальнити стан політичної ситуації на терені України, та її вплив на молодь, то можна зробити такі підсумки: по-перше, політизація суспільного життя в Україні під впливом поглиблення процесу його демократизації, посилення правового захисту громадян, стимулює та підсилює політичну активність молоді, що в цілому позитивно впливає на політичну свідомість молоді, на вибір нею вірних політичних і духовних орієнтирів. Участь молоді в політиці дає змогу їм на високому рівні виявити себе, своє суттєве «Я», зіставити його з іншими «Я», щоб потім зробити вірний ціннісний вибір. По-друге, суспільство не повинне в вихованні політичної культури молоді покладатися на дію тільки об'єктивних обставин (стан

політичного життя, суспільної політичної свідомості тощо), а й на суб'єктивний фактор (цілеспрямована робота державних органів, громадських організацій і ін.). По-третє, зростання політичної культури молоді має забезпечуватись державою перш за все за рахунок розширення гуманітарної підготовки молоді (більше давати знань з філософії, історії, соціології, політології, логіки і сучасної світової і української культури та ін.). Слід забезпечити підтримку розвитку різних молодіжних організацій, клубів, гуртків, шкіл патріотичного, національного виховання, які б збагачували громадський, політичний досвід молоді, спрямовували їх на засвоєння загальнолюдських духовних орієнтацій [1, 65].

Духовна сфера суспільного життя безпосередньо впливає на духовні орієнтації молоді. Процес оновлення українського суспільства на нових, більш цивілізованих засадах дає можливість прискорити процес формування і нових духовних засад орієнтації молоді, які б дійсно по своїй суті і напрямку співпадали з гуманним призначенням самої людини.

Оголосити самостійність держави - це ще дуже замало для духовного відродження людей, особливо молоді. Не можна добитись значних успіхів у відбудові суспільства, звертаючись лише до шлунку людини. Треба звертатися до душі людей. А душа молодої людини формується, перш за все, в сім'ї, в школі, вузі, колективі. І треба зробити все, щоб піднести їх духовний потенціал.

Сім'я - це основа суспільства в духовному вихованні молоді. Тому державі, проводячи нову політику, слід звернути більше уваги на цю первинну ланку виховного процесу. Очевидно, що суспільство, держава повинні мобілізувати всі свої сили та спрямувати на оздоровлення, зміцнення духовної основи сімейного життя.

Іншим важливим напрямком посилення процесу духовного оздоровлення української молоді є перебудова системи навчання і виховання. В умовах командно-адміністративної системи школа, вчителі, все більше віддалялись від проблем духовного розвитку молоді. Вчителі, як і вся система державного апарату, все менше залишалась прикладом багатства духовного життя. Тепер уже ясно, що держава не зможе виконати своє завдання по вихованню молоді, якщо вона не вирішить проблему авторитету педагога, якщо вона не поверне школу обличчям до різнобічного духовного виховання молоді.

Програма «Освіта» передбачає добрі наміри по відродженню і розбудові національної системи освіти, формуванню творчої особистості, забезпеченню патріотичного виховання людини, національної спрямованості освіти, відродженню духовності українського народу, його менталітету.

Логічно стверджувати, що не тільки успіх гуманітаризації освіти залежить від врахування світоглядно-філософської ментальності народу, а й успіх в усьому комплексі процесу духовної орієнтації суспільства, особливо його молодіжної частини.

Щоб забезпечити необхідне духовне орієнтування молоді, держава та суспільство повинні більш продумано і послідовно захищати кращі духовні цінності країни, пропагувати їх, показувати їх культурне та духовне значення. Українська культура і цінності мають стати пріоритетними в українській державі.

Підводячи загальний підсумок розглянутої проблеми, зазначимо, що процес формування духовних якостей молоді має бути регульованим на всіх рівнях суспільного життя (від загальнодержавного до місцевого). Для оптимізації управління цим процесом необхідна система вивчення як соціальних умов життя молоді, так і стану її свідомості, духовних орієнтацій. В інтересах цього в Україні має ефективно працювати центр по вивченню і прогнозуванню духовного розвитку і проблем молоді. Це питання має постійно бути в полі зору держави, школи, політичних та громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрущенко В. П., Баранівський В. Ф., Морозова Л. П., Надольний І. Ф. Духовні орієнтації молоді, динаміка і формування. – К.: Слов'янський клуб, 1994. – 236 с.
2. Андрущенко В.П. Духовне оновлення суспільства. – К.: Либідь, 1990. – 200 с.
3. Бакіров В.С. Духовні цінності як об'єкт соціологічного аналізу / Філософська думка. – 1987. – № 4. – С. 12-18.
4. Морозова Л.П. Роль і значення освіти в розвитку суспільства та формувань цінностей молоді. – К., 2001. – С. 645-649.
5. Про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 року): Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2005. – 158 с.
6. Токмакова Л.В. Ценностные ориентации молодежи: содержание, тенденции изменений. – М.: Наука, 2000. – 23 с.